

Kontrarevolution – myt och verklighet i Grekland

av *Todd Gitlin*

Denna artikel publicerades för första gången på svenska i antologin "Kontrarevolution" (1967)

Jag tyckte befinna mig i otakt med händelserna i Grekland 1944-45. Men idag förefaller det som om jag förde exakt den politik, som Förenta staterna något mer än två år senare med djup övertygelse gjort till sin. Det bereder mig en mycket stor tillfredsställelse.

Winston Churchill, citerad i *New York Times*, 12 april 1947.

Det är sant att regeringen inte hade folkets stöd ... i Grekland (1947). Det problem som hade högsta prioritet var de kommunistiska styrkornas överskridande av gränsen i norr. Vi var tvungna att stödja inte de bra killarna utan de dåliga, för att uttrycka den populärt. Vi stödde inte folket. Vi stödde monarkin, vi stödde dem som för ögonblicket råkade befinna sig i förarsätet. Vi tog chansen att Grekland skulle höja sin ekonomiska standard och förbättra kvaliteten hos sin egen regering. Det var en fråga om att ta itu med de viktigaste sakerna först ...

Senator Gale McGee (demokrat, Wyoming) i senaten den 17 februari 1965.

Vad ska man säga när de "laglösa" är mera laglydiga än regeringen och uppför sig hyggligare mot oss?

Gammal grekisk fåraherde, citerad i Smothers, Mc Neill and Mc Neill, *Report on the Greeks*, New York 1948.

Now it's Uncle Sam sitting on top of the world.

Not so long ago it was John Bull and, earlier yet, Napoleon and the eagles of France told the world where to get off at.

Spain, Rome, Greece, Persia, their blunderbuss guns, their spears, catapults, ships, took their turn at leading the civilisations of the earth –

One by one they were bumped off, moved, left behind, taken for a ride; they died or they lost the wallop they used to pack, not so good, not so good.

One by one they no longer sat on top of the world – now the Young Stranger is Uncle Sam, is America and the song goes, "The stars and stripes forever!" even though "forever" is a long time.

Even though the oldest kings had their singers and clowns calling, "Oh king, you shall live forever."

Carl Sandburg, *Good Morning, America*, 1928.

Grekland var 1940-talets Vietnam inte bara i retorisk mening. Det utgjorde den anti-kommunistiska "containment"-politikens första större slagfält. I Grekland liksom i Vietnam doldes en nationell befrielsefronts karaktär och historia av förledande tal om "aggression från norr". Även där skyndade USA till för att hjälpa en uppsättning svaga och repressiva regeringar vars inflytande begränsades till de stora städerna, medan landsbygden befann sig i revolutionär jäsning. Även där var terrorism konflikten gångbara mynt, den liberala politiken var komprometterad av passivitet, och det revolutionära våldet hade framtvingsats av västmakternas förräderi och det våldsamma förtryck som utövades av högerkrafterna. Även då undertryckte en av västmakterna, som ockuperade landet efter axelmakternas nederlag, en folklig vänsterinriktad rörelse, vilken väckts av kampen mot tyskarna under kriget. Och USA kom senare till sin utmattade allierades undsättning medan Sovjetunionen höll sig i bakgrunden. Det var på grekisk jord som begreppen anti-gerillakrigföring (*counter-insurgency*), "pacifiering" och "tillbakahållande" (*containment*) för första gången testades, och det var där som den amerikanska arrogansen fick sin första belöning med Vietnams framtida ödeläggelse som en direkt följd.

Flera år senare uttryckte president Truman historiens enhälliga omdöme, när han skrev att hans tal 1947, som uppmanade kongressen att rösta igenom anslag för Grekland och Turkiet ("Trumandoktrinen"), var "vändpunkten i Amerikas utrikespolitik".(31) Åtminstone sedan dess har

det rätt en definitiv kontinuitet i den amerikanska attityden till folkliga resningar inom ekonomiskt eller geopolitiskt strategiska områden. Medan det kan ske tillfälliga förändringar i prioritering eller terminologi, är detta ändå bara tekniska variationer inom ramen för den politikens huvudsakliga målsättning. Vietnam är inte en tillfällig avvikelse, en felkalkylering eller ett uttryck för en viss presidents personlighet, lika lite som Grekland var det. Bägge exemplifierar snarare den amerikanska interventionismens grymma verklighet, bägge blottar den tomma mytbildning, varigenom de amerikanska ideologerna draperar sina interventioner i goda avsikter. De mera sofistikerade anti-kommunisterna hävdar, att den amerikanska politiken är avsedd att befämja ekonomisk utveckling och demokrati och genom att förändra *status quo* beseгра kommunismen mera effektivt och kanske på ett mera humant sätt. Andra försvarar på ett mindre raffinerat sätt *status quo* som det bästa bålverket mot "det röda hotet". Höga statliga tjänstemän föredrar vanligen den första, generösa, missionärsbetonade myten med Grekland som ett första viktigt fall, där man kan slå sig för bröstet och säga: vi vann, eller hur? Vietnam utgör då den aktuella "utmaningen". För några av dessa ledande politiker är kontrarevolutionens mytologi en trosfråga, för andra är den enbart en lämplig fasad, men oavsett avsikten döljer mytbildningen sanningen om vad som hänt och måste därför avslöjas.

Den centrala texten för denna mytbildning finns i Trumans proklamerade avsikt "att stödja fria folk som gör motstånd mot väpnade minoriteters förtryck eller påtryckningar utifrån".(10) Precis som Lyndon Johnson anklagade den vietnamesiska gerillan för att hänsynslöst ha saboterat Ngo Dinh Diems "ekonomiska underverk", precis på samma sätt dundrade Harry Truman 1947 att "en militant minoritet" vid tiden för befrielsen från tyskarna "exploaterade människors nöd och elände och lyckades skapa ett politiskt kaos, som hittills har gjort en ekonomisk återhämtning omöjlig.(10) Eftersom myter börjar med att historien förfalskas måste den allmänna mytbildningen, som består av många enskilda myter som vävts samman, brytas upp i smärre enheter för att kunna granskas var för sig och i kronologisk följd.

I

Den första myten är att den grekiska gerillan från 1941 till 1944 (liksom den sydvietnamesiska Nationella befrielsefronten) utgjordes av omedgörliga, hårdhudade terroristiska revolutionärer, och att den grekiska motståndskoalitionen var en kommunistisk front under Stalins kontroll, en femte kolonn som användes för hans expansionssträvanden.

Truman visste inte hur rätt han i själva verket hade när han anmärkte att "den grekiska situationen hade sin upprinnelse i ockupationen av landet under andra världskriget".(31) Tyskarna ockuperade Grekland i april 1941 och härskade till oktober 1944 via en serie quislingregeringar. Det första tecknet på organiserat motstånd var grundandet av en Nationell befrielsefront (EAM) i september 1941, organiserad av det grekiska kommunistpartiet (KKE). Vid tiden för befrielsen hade fyra partier förutom KKE anslutit sig till EAM: den socialistiska Unionen för folklig demokrati under professor Svolos, Socialistiska partiet, Förenade socialistpartiet samt Agrarpartiet.(24) EAM uteslöt inte någon från medlemskap på grundval av partitillhörighet, inte ens rojalisterna.(26) General Sarafis, som under kriget var ledare för den Nationella befrielsearmén (ELAS), skrev att han hade försökt intressera olika liberala politiker för motståndsrörelsen. "Ingenstans fann jag någon benägenhet för verkligt arbete, endast för prat."(21)

Gerillaförband kämpade redan i de grekiska bergen, när EAM formellt bildade ELAS i december 1942. Gerillaarmén förblev underordnad sin politiska moderorganisation kriget ut. Det fanns andra motståndsgupper som opererade i vissa områden, framför allt general Zervas konservativa, republikanska EDES, men ingen kunde jämföras med ELAS när det gällde numerär styrka, stridsmoral eller nationell förankring. Den konservative Sweet-Escott beräknar att ELAS 1944 hade omkring 40 000 män under vapen jämfört med 10 000 för EDES.(29) Den amerikanske reportern

Leland Stowe tillskriver ELAS ”åtminstone 60 000 gerillasoldater”.(28) Men ELAS militära styrka är bara ett mått på EAM:s popularitet under kriget.

Det samlade bevismaterialet tycks bekräfta professor Stavrianos uppfattning, att ”EAM i mycket stor utsträckning blev en nationell befrielsefront inte bara till namnet utan också i verkligheten”.(26) Den var aldrig anti-klerikal (ingen anti-klerikal rörelse kunde hoppas på framgång i det starkt ortodoxa Grekland). Många präster och även några få biskopar var medlemmar.(17) Arbetarna organiserades i EEAM (Arbetarnas EAM), ungdomen i EPON (Förenade all-grekiska ungdomsorganisationen). Dessa två grenar hade tillsammans med ELAS och EAM:s Nationella undsättningsgrupp för ömsesidigt bistånd var sin representant i EAM:s centralkommitté. EAM:s stadsavdelningar och regionala avdelningar hade också sina representanter jämte delegaterna från de fem partier som konstituerat EAM. Med den amerikanske historikern W. H. McNeills ord, vilken vid denna tidpunkt befann sig i Grekland och senare blev biträdande militärattaché i Aten: ”Vid tiden för befrielsen räknade EAM ungefär två miljoner medlemmar av en total befolkning på drygt sju miljoner. De var ojämförligt överlägsna alla sina konkurrenter genom sin organisation och sin entusiasm.”(17) Enligt Stavrianos ”varierar uppskattningarna av det totala medlemskapet i samtliga EAM-organisationer från en halv miljon till två miljoner.”(24)

Det är detta nät, som inneslöt alla byar och städer, omfattade samtliga grupper i storstäderna och spreds genom alla klasser och yrken, vilket förklarar varför EAM var den *nationella* motståndorganisationen. Det var den enda som någonsin inspirerade till anslutning i stor skala och bjöd effektivt motstånd mot tyskarna. De övriga motståndsledarna vacklade fram och tillbaka, tills deras uppenbara svaghet i jämförelse med EAM drev dem till fullständigt beroende av och total underordning under engelsmännen samt i några fall även till direkt samarbete med tyskarna och italienarna. De övriga motståndsgrupperna var regionala och nästan enbart av militär natur och beroende av en eller annan ledares personlighet. EAM var däremot bokstavligen en stat i staten. Mot slutet av ockupationen var den i själva verket en stat *de facto*, genom att den styrde de två tredjedelar av Grekland som den befriat.(24)

Var EAM kommunistiskt? För att ge ett korrekt svar på frågan är det nödvändigt att dela upp den i en rad delfrågor. För det första, vad var EAM:s program? En pamflett, *Vad är EAM och vilka är dess mål?* som publicerades i september 1942 räknade upp följande målsättningar:

1. Skydda folket mot hunger, sjukdom och nöd.
2. Göra passivt och aktivt motstånd mot ockupationstyrkorna och mot dem som arbetar med dem. Höja folkets moral. Bekämpa alla former av kollaboration.
3. Dagligen paralysera ockupationstrupperna för att garantera att de vad beträffar krigsmateriel inte drar nytta av grekiskt arbete och grekiska varor.
4. Göra aktivt motstånd genom att möta våld med våld, väpnad kamp och en slutlig väpnad resning.
5. När ockupationsstyrkorna har drivits bort:
 - a. Bilda en regering bestående av ledarna för den nationella befrielsekampen, av de partier och grupper som kommer att ha spelat en ledande roll under kampen och för segern.
 - b. Omedelbart återupprätta alla folkets friheter, tryckfrihet, åsiktsfrihet och rätten att fritt församlas. Allmän amnesti.
 - c. Omedelbart hålla val till en konstituerande nationalförsamling, där formen för landets folkstyre ska avgöras.(17)

Om EAM:s program inte var särskilt ”kommunistiskt”, så var inte heller dess medlemskap begränsat till det lilla fastän växande grekiska kommunistpartiet (KKE). Stowe, som var i Aten i början av 1945, skrev att ”av ungefär 1 250 000 greker i Aten med omnejd var troligen 80 procent eller mer EAM-sympatisörer, framför allt arbetarna och de fattiga.” Men stödet var inte begränsat till de lägre klasserna. Förmodligen var organisationens klassammansättning densamma som

befolkningens i övrigt: ”EAM representerade Greklands folk så mycket som en organisation överhuvudtaget kunde göra under ockupationsperioden.”(24) Den grupp som Twentieth Century Fund sände till Grekland 1947 rapporterade att under kriget hade ”inget kommunistiskt monopol på EAM existerat, och den vann omfattande stöd bland bönderna genom att inbjuda dem att delta i motståndsverksamheten.”(22)

Hurdan var då den faktiska typ av styrelse som EAM upprättade inom de områden som den kontrollerade? Utländska observatörer från vänster, center och höger är i överraskande grad eniga. En av de första saker som gjorde intryck på den republikanske och inte kommunistiske Sarafis beträffande ELAS-soldaterna var att de ”inte tog sig in i böndernas hem”.(21) EAM-ELAS respekterade privategendomens helgd, utom när det gällde kollaboratörer. Byråd valdes, men i de flesta fall var det byns EAM-kommitté som gjorde upp en kandidatlista, vilken accepterades på grund av EAM:s anseende. Och enligt Twentieth Century Fund var dessa listor liksom själva kommittéerna ”ofta mycket representativa för församlingen, ibland även med traditionella rojalister inkluderade.”(22) Kvinnor tilläts rösta för första gången. Rättegångar var offentliga och rättvisa med ett väl utarbetat system av ”folksdomstolar”. Eftersom jorden för det mesta var delad på små familjeegendomar med den individualistiska uppfattningen djupt förankrad bland bönderna, var kollektivisering en omöjlighet även om vissa element inom EAM skulle ha förespråkade det (vilket dess program och praxis inte gjorde).(24) Stavrianos sammanfattar genom att säga, att ”det administrativa systemet i det fria Grekland stimulerade massdeltagande i den lokala styrelsen i en förut aldrig skådad omfattning. Det råder mycket skilda meningar om EAM:s politik och aktioner på det högre planet, men det råder inget tvivel om att 'självstyre och folkrättvisa' var en realitet i byarna”.(26) Den rojalistiskt inriktade översten C.M. Woodhouse, chef för den brittiska militärdelegationen till det ockuperade Grekland, målar motvilligt en liknande bild:

Det initiativ som tagits av EAM-ELAS motiverade deras förhärskande dominans. [...] Genom att ha fått kontroll över nästan hela landet utom de viktigaste kommunikationsledningarna som utnyttjades av tyskarna, hade de givit folket saker och ting som de aldrig haft förut. Kommunikationerna i bergen per radio, kurir och telefon har aldrig förr eller senare varit så bra. Till och med vägarna reparerades och användes av EAM-ELAS. Deras kommunikationsnät, radion inräknad, sträckte sig så långt som till Kreta och Samos där gerillasoldater redan opererade. Civilisationens och kulturens förmåner gjorde för första gången sitt intåg i bergen. Skolor, lokalstyrelser, domstolar och allmänna inrättningar, som kriget tvingat upphöra, fungerade nu åter igen. Teatrar, fabriker och parlamentariska församlingar upprättades för första gången. Ett liv i gemenskap sattes i stället för den grekiske bondens traditionella individualism. [...] Med de mindre organisationerna en bra bit efter sig var det EAM-ELAS, som angav takten i skapandet av någonting som Greklands regeringar hade försummat, nämligen en organiserad förvaltning uppe i de grekiska bergen. Ett sådant experiment alla fördelar och nackdelar kunde iaktas. Ty när människor, som aldrig någonsin fått någon hjälp, börjar hjälpa sig själva, då använder de metoder som är kraftfulla och inte alltid så trevliga.(24)

Om demokrati har något att göra med andan bland vanligt folk i deras gemensamma arbete, då ingöt EAM större demokratisk potential i de befriade områdena än någon annan rörelse gjort, vare sig förr eller senare. Den amerikanske korrespondenten Constantine Poulos som reste genom flera av de befriade provinserna 1944 rapporterade följande:

Förhoppningar om en ljus framtid råder överallt. Bönderna talar om jordbrukskooperativer och lantbruksskolor. [...] Fiskarna pratar om kooperativa konservindustrier. Åldringar om kommunala program för vägar, broar, kloak- och vattenledningar och allmänna inrättningar. De yngre talar om skolor, bibliotek och utbytestipendier. Mödrarna tänker på fria sjukhus, hemsystrar, allmänna kliniker och dispensärer.(24)

Men fastän demokrati kräver en anda av och ett arbete i gemenskap, så räcker det inte med det. Demokrati kräver också delat beslutsfattande. I det avseendet kan man ställa sig mera frågande till EAM:s handlingssätt, även om bilden inte alls är entydig. Den högste representanten för EAM i

varje by kallades Ipefthinos, ”Den ansvarige”. Ipefthinoi utsågs uppifrån och hade i allmänhet samma politiska inriktning som EAM:s ledare. I denna mening var EAM alltså ”kommunist-dominerad”. ”Den kommunistiska kontrollen över Ipefthinoi garanterade kommunistisk majoritet i den nationella centralkommittén, trots att endast omkring en tiondel av EAM:s alla medlemmar också var medlemmar av kommunistpartiet.”(26) Men kommunisternas dominans på det nationella planet hade sin begränsning på byplanet. En auktoritär attityd var ohållbar i byarna. Självstyre och folkrättvisa måste vara realiteter, om EAM skulle vinna folkets stöd. Även McNeill erkänner detta:

Det är inte alls utrett hur många av EAM-regimens lägre tjänstemän som var kommunister. Många av dem var partimedlemmar, men de flesta var det förmodligen inte, och de uppfattade EAM:s demokratiska och oegennyttiga paroller mer eller mindre bokstavligt och såg fram emot en social och politisk pånyttfödelse av Grekland under sin egen ledning när kriget väl var slut.(17)

Även på toppnivå var den ”kommunistiska kontrollen” flexibel både till sin omfattning och när det gällde att välja tidpunkt för ett ingripande. En samtida medlem av KKE:s politbyrå tillskriver partiet endast rollen som EAM:s ”drivande kraft”. Men enligt McNeill var endast de båda socialistpartierna inom EAM

verkligt oberoende av kommunisterna. De andra leddes av kommunister och följde i alla avseenden den vilja som uttrycktes av KKE:s politbyrå. Men trots detta var den kommunistiska kontrollen över EAM inte iögonfallande under den första tiden. Rörelsen lyckades attrahera stora skaror icke-kommunister och skapade en sådan entusiasm bland dem, att det *för en tid föreföll tänkbart att kommunisterna skulle drunkna bland det stora antalet övriga medlemmar och förlora kontrollen över rörelsen.*(17) (Min kursiv.)

Den kommunistiska ”dominansen” inom den politiska ledningens högsta nivå var inte exklusiv: ”genuina icke-kommunister ur den liberala traditionen intog viktiga poster. [...] Fram till det att fientligheter med engelsmännen utbröt i december 1944 var Svolos och andra EAM-ledare av liberal-demokratisk övertygelse i stånd att utöva inflytande när det gällde nationell enhet, moderation och demokratiska metoder.”(22)

Om McNeill till och med kunde räkna med möjligheten av att kommunisterna manövrerades ut ur EAM:s högsta beslutande organ, måste en statisk analys av EAM:s sammansättning och politik ge ett högst begränsat och vilseledande perspektiv. Varför blev kommunisterna endast ”till sist dominerande på toppnivå”?(22) Hur stabil var den dominans som de höll på att bygga upp? Vad för sorts kommunister var dessa män?

KKE:s ledande gestalt före kriget, Nikos Zachariades, tillbringade ockupationsperioden i koncentrationslägret i Dachau. Han var en kosmopolitisk revolutionär och som sig bör ”moskva-tränad” med nära förbindelser med Komintern. Hans ersättare under kriget, George Siantos, var mycket mera av den sluge, grovhuggne grekiska bonden. ”Om Zachariades representerar den professionelle, internationalistiske revolutionären, så kan Siantos betraktas som exempel på en mera distinkt nationell typ av kommunister.”(17) Allt tyder på att han och KKE:s medlemmar lämnades åt sig själva av Stalins belägrade Ryssland. General Sarafis begärde vid åtminstone ett tillfälle ammunition och vapen från Röda armén, men ryssarna uppfyllde aldrig denna begäran.(21)

KKE å sin sida prisade Röda arméns roll, när det gällde att driva tyskarna tillbaka – vem gjorde inte det? – men de skötte Greklands angelägenheter på ett alltigenom nationalistiskt sätt. Krigstidens enhetsfrontspolitik förstärkte de nationalistiska tendenserna inom KKE och dikterade dess uppträdande inom EAM. Stavrianos skriver:

Det förefaller som om kommunisterna var genuint intresserade av att organisera en så effektiv motståndsrörelse som möjligt. Men samtidigt var de övertygade om att deras ledarskap under

motståndskampen skulle ge dem en så pass stor anslutning från befolkningens sida, att "folkets vilja" skulle innebära en efterkrigsregering, i vilken de skulle få ett substantiellt eller dominerande inflytande. Det bör också framhållas att det grekiska kommunistpartiet vid centralkommitténs femte plenum (30-31 januari 1949) antog en resolution, som fördömde "högerbetonade, opportunistiska avvikelser" under ockupationsperioden. På grund av dessa "avvikelser" var EAM:s armé, enligt resolutionen, organiserad som en ren motståndsgрупп snarare än som en "folkets revolutionära armé", vilket ledde till att den var framgångsrik mot axelmakterna men dukade under för den brittiska interventionen i december 1944. Samma åsikt framfördes 1950 av den kommunistiska ledaren under kriget, D. Partsalides, samt av det grekiska kommunistpartiets generalsekreterare, N. Zachariades.(26)

En mera aktuell bekräftelse av denna retrospektiva analys kommer från Zografos:

Kommunistpartiets ledning inriktade helt korrekt *alla sina ansträngningar* på att försäkra sig om en allierad seger över Hitlertyskland. Men den försummade att avslöja och avvisa de brittiska imperialisternas intriger och förbereda folket för att göra motstånd mot den brittiska interventionen. Den stålsatte inte folkets vilja i kampen för demokratin.(33) (Min kursiv.)

Därvidlag följde KKE Kominterns riktlinjer för den internationella enhetsfronten, men det är troligast att detta skedde i överensstämmelse med den egna uppfattningen. Siantos hade inga kända kontakter med ryssarna förrän den 26 juli 1944, när en överste Popov besökte ELAS högkvarter för att övertala motståndsledarna att dra tillbaka vissa politiska krav och gå med i den brittiskstödda regeringen.(25)

Kort sagt, det opportunistiska KKE gjorde allt för att tillfredsställa icke-kommunistiska och även antikommunistiska medlemmar av EAM-koalitionen – mot slutet av motståndet på grund av sovjetiska påtryckningar *men överlag därför att man hyste en fast tro på nationell enighet inför den tyska ockupationen som det främsta målet*. Är det svårt att godta en kommunistdominerad rörelsens nationella integritet? Tänk då på att efterkrigstidens flesta "nationalistiska" grekiska politiker var passiva under krigstiden (som general Sarafis påpekade) eller levde i landsflykt flockade kring kungen och på jakt efter brittiska förmåner. Begrunda också denna ovanliga hyllning från den våldsamt antikommunistiske D. G. Kousoulas: "Under ockupationens desperata timmar tjänade EAM:s deklamationer som en hoppets strålande ledstjärna, vilken genomlyste mörkret och bringade tröst till och ingöt mod i en förslavad nation."(12)

Trots ovedersägliga bevis motiveras den officiella bilden av EAM-ELAS som en organisation av hårdhudade revolutionärer ofta med hänvisningar till rebellernas terrorism. Detta avspeglar en sammanblandning av terrorism och politisk militans eller revolutionär oförsonlighet. Terror under ockupationen var inte någonsidans privata monopol. Ockupationen och motståndsrörelsen födde häftiga, ibland fruktansvärda känslor i större delen av Europa, och politiken var alltid grym i varje ockuperat land.

Senare ville den officiella brittiska politiken få det till att EAM levde på terror. Att tillstå något annat var att erkänna att folk frivilligt kunde ansluta sig till vänsterinriktade rörelser. Ju mera tvivelaktigt ett sådant påstående framstod, desto bättre var det enligt engelsmännens uppfattning. Sedan britten öppnat eld mot Aten den "Blodiga söndagen" den 3 december 1944, var det speciellt viktigt för dem att kunna påvisa aktuella terrordåd från vänsterns sida. För att försvara anfallet på EAM i december 1944 läste Churchill därför upp följande telegram från Leeper inför underhuset:

Alltsedan tyskarna försvann har ett litet men välrustat kommunistiskt parti utövat ett terrorvälde över hela landet. Ingen kan uppskatta antalet dödade eller arresterade innan revolten i Aten tog sin början, men när sanningen kan sägas kommer det att finnas en fruktansvärd historia att berätta.(24)

Men Leland Stowe sände en rapport till *New York Post* (17 februari 1945), som dokumenterade precis raka motsatsen:

I Aten mötte jag ett halvt dussin brittiska och amerikanska korrespondenter, vilkas integritet jag kan gå i god för sedan flera år tillbaka. De hade sedan mitten av oktober rest från den ena ändan av Grekland till den andra. Dessa erfarna journalister hade aldrig träffat på något som ens hade en avlägsen likhet med "ett terrorvälde" – förrän skjutandet sattes igång (av engelsmännen) i Aten, och då var det en hel del terror på bägge sidor. [...]

Alla vittnesbörd jag kunde finna för perioden mellan den 15 oktober (dagen för befrielsen) och den 3 december bekräftade det omdöme som M. W. Fodor fällde, som var den mest erfarna korrespondenten i Grekland under dessa veckor och är en av de största kännarna av Balkan bland samtida journalister. Fodor sa: "Under de senaste 25 åren har jag bevittnat nästan alla revolutioner i Europa. Den som inträffade här var den tystaste, lugnaste och mest civiliserade revolution som jag någonsin sett – ända tills polisen började skjuta och engelsmännen intervenerade."(24)

Detta bekräftas på det hela taget av McNeill:

Allteftersom tyskarna drog sig tillbaka, kom gerillasoldaterna ned från kullarna till städerna för njuta sötman av ett mera civiliserat liv, än de hade fått uppleva i sina avlägsna byar. På några platser förekom lite blodsutgjutelse, framför allt i Kalamata på södra Peloponnesos, där ELAS avrättade cirka 30 personer, men i större delen av Grekland lydde gerillan general Scobies (brittisk kommandant i Aten) order, att det inte skulle bli några massbestraffningar av kollaboratörer. [...] Lugn och ordning upprätthölls på det hela taget anmärkningsvärt väl.

Beträffande den del av myten, som hävdar att den sovjetiska politiken dikterade en aggressiv hållning för EAM, kan ingenting vara längre från sanningen. Churchills eget vittnesmål lyder (Churchill, *Triumph and Tragedy*, Boston 1953): "Stalin [...] höll sig strikt och troget till vår överenskommelse i oktober (1944), och under de långa veckorna av strider med kommunisterna på Atens gator hördes inte ord av förebråelse från *Pravda* eller *Izvestija*". Hans allmänna konservatism, som blivit grundligt dokumenterad i studier av sovjetisk utrikespolitik under denna period, gjorde inget undantag för Grekland. Långtifrån att vara intresserad av andra länders revolutioner, föraktade han dem. Han var mera upptagen av att stabilisera de ryska gränserna.

EAM å sin sida hade helt oberoende av ryssarna alla skäl att misstro engelsmännens avsikter, för det första på grund av att de sökte få kungen att återvända till Grekland och för det andra på grund av att de stödde högergruppernas vägran att upplösa rojalisternas väpnade styrkor under perioden mellan befrielsen och decemberstriderna. Men trots detta förmådde EAM inte inse vidden av det brittiska hotet. Flera år senare skulle den hemkomne Zachariades anklaga Siantos för att i själva verket ha gynnat engelsmännen på bekostnad av KKE:s revolutionära intressen. Och KKE:s politik under den kritiska månaden oktober 1944, när brittiska trupper anlände för att kväsa vänstern, bestod i att "hålla ordning" och välkomna "Storbritanniens tappra söner, vår frihetsälskande bundsförvant".(12) Och även när obeväpnade kvinnor och barn ur EAM blev beskjutna under massakern i Aten den 3 december, hörde korrespondenten för *Chicago Sun* dem ropa: "Länge leve Churchill! Länge leve Roosevelt! Ned med Papandreou! (premiärministern till höger om mitten) Ingen kung!"(18) Kousoulas säger: "positiva uttalanden om USA var inte ovanliga bland grekiska kommunister ens så sent som i slutet av 1945.(12)

Det finns goda skäl att tro, att denna delvis naiva, delvis (gentemot Stalin) servila, delvis beräknande öppna attityd till västmakterna även intogs inom de högsta kretsarna av EAM. De hade ständigt förhandlat i god anda med exilregeringen i Kairo och senare under Libanon- och Caserta-konferenserna 1943 och 1944. Inte ens ambassadör Leeper anmärker på deras medgörliga hållning vid dessa tillfällen. KKE:s kompromissande linje drog inte upp några snäva gränser för efterkrigspolitiken – inte ens kollaboratörer uteslöts *a priori* – men den stora tvistefrågan var den brittiska

inställningen till kungen. För att nå samstämmighet om en övergång till republik efter kriget reste representanter för EAM och två andra motståndsgupper till Kairo 1943 för att förhandla med den brittiska delegationen och de grekiska politiker som samlades runt dem. Enligt Stavrianos var sammanträffandet i Kairo

en vändpunkt för de grekiska angelägenheterna. Om alla grekiska partier hade varit eniga beträffande monarkin, skulle de övriga meningsskiljaktigheterna kunnat lösas med fredliga medel. Men Churchill stödde kungen och kungen befann sig i en svår position. EAM:s misstankar bekräftades, och de blev alltmera intoleranta mot rivaliserande organisationer. De senare uppmuntrades i sin tur av den brittiska politiken att driva en provokativ linje gentemot EAM. Kairo-konferensens misslyckande ledde till inbördeskrig i Grekland.(24)

Ett instämmande i denna uppfattning kommer från en överraskande källa. Fältmarskalk lord Wilson, den brittiske befälhavaren i Mellersta östern, ansåg att EAM skulle ha kunnat hållas ”någonstans i mitten” genom en mera flexibel brittisk hållning i frågan om monarkin.(29) Men han blev utmanövrerad av det politiska ”kedjekommando”, som gick från Leeper till Churchill och fattade sitt beslut på grundval av oreflekterad antikommunism, fruktan för en folklig regering och tanken på intressesfärer. Labourmannen och parlamentsledamoten Francis Noel-Baker påpekade också hur lätt engelsmännen hade för att göra självuppfyllande profetior om att man inte skulle kunna samarbeta med gerillan.

Men varken Wilson eller Noel-Baker kunde gissa att Churchill kanske föredrog att se sina dystra förutsägelser slå in för att bättre kunna rättfärdiga en handlingslinje, som han fastställt långt före de föregivna provokationerna och utan intresse för vare sig återhållsamhet, demokrati eller representation.

Edmund Wilson, som besökte Grekland sommaren 1945, skrev att EAM varken var ”en schackpjäs som spelades av Moskva eller en skara banditer uppifrån bergen – utan en äkta folkrörelse som uppåddat nästan allt som fanns av generositet, mod och upplysning i Grekland, de mest idealistiska bland de unga, de mest klarsynta bland de äldre”.(7) Det var samma rörelser som Leeper kallade ”en dum liten skara kommunister”.(24) [Anmärkning: 1945 påstås Molotov ha kallat de kinesiska kommunisterna ”en hop frustrerade gamla tanter som gömmer sig bland kullarna”. Genom smädelser kan man hamna i egendomligt sällskap.]

Engelsmännen trodde Leeper, därför att de ville göra det. De undersökte inte vad han sagt, därför att de fruktade det tänkbara resultatet: en folkregering. De definierade aldrig vad de krävde av EAM, eftersom de avfört denna organisation ur diskussionen. Det direkta resultatet var det inbördeskrig de hävdade att de inte önskade. Kontrarevolution är ett vapen som används av dem som *a priori* avfärdat legitimiteten hos en folklig eller revolutionär rörelse, av dem som upphört att ställa frågor och göra distinktioner.

I slutet av 1944 kunde man i Grekland skönja skriften på väggen.

II

Här griper den andra myten in, nämligen den som säger, att sedan öppna strider brutit ut mellan gerillan och regeringen, ville upprorsmännen inte acceptera en regering, som de inte helt och hållet kontrollerade. Det skulle med andra ord innebära att rebellerna hade beslutat sig för inbördeskrig och militär seger. I Vietnam tar samma myt form genom att amerikanarna insisterar på, att det är Hanoi som hela tiden ”lägger på luren” och inte vill godta något mindre än oinskränkt auktoritet.

Men liksom under tidigare skeden gjorde EAM-ELAS-ledningen eftergift på eftergift under stridsperioden mellan december 1944 och februari 1945. Inom själva EAM rådde det en stark opinion för att gripa till vapen igen. Sarafis berättar om de EAM-anslutna partiledarnas kamp före demobiliseringen för att övertala sina män att ge upp sina vapen, trots att de medborgerliga rättigheterna ännu inte trätt i kraft.(21) Även efter massakern den 3 december hoppades EAM-ledare, inklusive kommunisterna, på ett snabbt slut på fientligheterna. Flera formella protester skickades till Scobie.(18)

Fram till den 12 eller 13 december hoppades EAM-ledare fortfarande på en diplomatisk lösning. Förhandlingsvillkor diskuterades mellan Siantos och Scobie en av dessa båda dagar. Kommunistledaren var relativt försonlig, men general Scobie vidhöll sina ursprungliga krav utan eftergifter: Atens utrymning samt avrustning av ELAS i alla delar av landet (medan den rojalistiska, brittiskorganiserade Bergsbrigaden och till och med högerens kollaborationistiska gerilla skulle upprätthållas), varom order redan hade utgått. Sådana villkor var inte antagbara för Siantos, och sammanträffandet avslutades utan att någonting hade uppnåtts.(17)

Men ännu den 15 december förklarade ELAS centralkommitté, att ”den inte hade för avsikt att gripa makten. [...] Den önskar inte en ensidig vänsterregering.” Den 4 december hade premiärminister Papandreou sökt upp liberalen Sofoulis och bett honom bilda regering. EAM var positivt inställd. Men följande dag underrättade Leeper Sofoulis om att Churchill var emot ett regeringsbyte, och Sofoulis som var en gammal man avstod till förmån för Papandreou.

På morgonen den 6 december beordrade Scobie brittiska plan att bomba ett EAM-fäste på Ardettoskullen i Aten, ett av de största fattigkvarteren i staden. Åtskilliga civilpersoner dödades (huvudsakligen naturligtvis EAM-anhängare eftersom de dominerade staden och framför allt dess fattigare delar). McNeill skriver att ”det är troligt, att de dödsfall som de brittiska planen förorsakade i hög grad bidrog till att förhärda känslorna hos de moderata EAM-medlemmarna och göra dem villiga att acceptera kommunisternas revolutionära ledarskap”.(17) Återigen var det engelsmännen, som beskar vänsterns handlingsfrihet. Men även detta ”kommunisternas revolutionära ledarskap” var tvivelaktigt. Som ett exempel kan nämnas, att kommunisten Siantos en hel vecka senare fortfarande var ”relativt försonlig”, enligt vad McNeill själv berättar. Och när Churchill besökte Aten julen 1944, bad EAM-ELAS om ett sammanträffande. Han vägrade och tryckte på att han inte ville ”lägga sig i” Greklands interna angelägenheter.(18)

Striderna fortsatte. Mot slutet av december kontrollerade ELAS ”hela Grekland utom en landremsa i det centrala Aten, ett stycke längs Phaleronbukten och två små zoner i Saloniki och Patras. En framgång i Aten skulle ha befäst deras seger.”(17) Det var då som ytterligare två brittiska divisioner överfördes till Grekland (av amerikanska piloter i amerikanska trupptransportplan).(24) Natten mellan den 4 och 5 januari tog sig ELAS ut ur Aten och lämnade efter sig en befolkning i vapen (dess reserv) och många krypskyttar. Båda sidor drogs sedan in i den ömsesidiga terror som utmärker inbördeskrig:

Engelsmännen arresterade ett stort antal personer, misstänkta för att vara krypskyttar, och transporterade många av dem till Nordafrika. När det meddelades att 14 500 människor hade gripits i detta syfte, tillfångatog ELAS 15 000 föregivna högersympatisörer och marscherade ut ur Aten med dem mot norr. Vakternas brutalitet och marschens strapatser dödade ungefär 4 000 av dessa människor, en händelse som gjorde mycket för att EAM snabbt skulle förlora sitt majoritetsstöd inom nationen.(7)

Det fanns också andra faktorer, som ledde till att striderna upphörde. Ett stort antal människor inom ELAS-kontrollerade områden var för sin livsmedelsförsörjning beroende av brittiska förråd, och de ville därför inte gärna pressa engelsmännen för hårt.(24) Britterna fick världsoinionen emot sig på grund av sin roll i konflikten. Churchill skulle senare skriva att ”*Times* i London och *Manchester Guardian* förenade sig med en mycket stor del av den amerikanska pressen i sin kritik av ”brittisk

imperialistisk aggression i Grekland'. Jag var förvånad över att kritiken av mina åtgärder var så negativ i Amerika.”

Det kanske största inflytandet på EAM-ELAS vid denna tid hoade den sovjetiska hållningen. Enligt den amerikanske utrikesministern, Stettinius, frågade Stalin Churchill under Jaltakonferensen i februari, ”vad som stod på i Grekland”, men tillfogade hastigt, att han ”inte kritiserade engelsmännen i Grekland utan endast sökte information”.(27) Ett stilleståndsavtal hade slutligen undertecknats den 11 januari, och en slutgiltig överenskommelse stod i utsikt för den 12 februari. Siantos förstod vinken, och han gav aldrig sitt tillmötesgående någon mera utmanande formulering än under den presskonferens, som ägde rum alldeles före undertecknandet: ”Eftersom de allierade har bestämt att det är nödvändigt att ha den brittiska armén i Grekland, så är det också lämpligt.”(12)

Varkiza-avtalet undertecknades programenligt och stipulerade att:

1. ELAS skulle lägga ned vapnen inom två veckor.
2. Kommunistpartiet och EAM skulle erkännas som legala politiska organisationer, men de skulle inte bli representerade i Plastirasregeringen.
3. Val och en folkomröstning beträffande den konstitutionella frågan skulle hållas före årets slut.
4. Åtal mot dem som varit inblandade i resningen skulle begränsas till dem som gjort sig skyldiga till kriminella handlingar och inte omfatta politiska brott.
5. En utrensning inom den allmänna förvaltningen, säkerhetsstyrkorna, gendarmeriet och stadspoliserna skulle omedelbart sättas igång.(24)

Även vid denna tidpunkt kontrollerade ELAS fortfarande omkring tre fjärdedelar av Grekland enligt United Press. Och ändå lämnade de ifrån sig de flesta av sina vapen och accepterade Varkiza genom att ännu en gång återgå till det civila livet, trots att deras ledare med rätta misstänkte, att Varkiza – med professor Forsters ord – på sätt och vis skulle innebära ”en högerns seger över vänstern”.(8) Det var med ett ansenligt mått av naivitet (men också i ett tillstånd av djup utmattning), som de vanliga medlemmarna i EAM hoppades, att Jaltaöverenskommelsen skulle skydda dem – precis som de vietnamesiska motståndskämparna (inte bara kommunister) på kommunistiska ledares uppmaning accepterade de garantier mot en delning av landet, som 1954 års Genève-avtal innehöll. EAM-ledningen försökte i den proklamation som förkunnade ELAS demobilisering rättfärdiga sin ”revisionism” och upprätthålla förtroendet för sin rörelse:

Vår väpnade kamp har nått sitt slut i och med avtalet den 12 februari. Nu är stunden inne att med heder lägga ned våra ärofulla vapen. Men vår uppgift är inte slutförd.

Det andra stora målet för vår kamp, tryggandet av folkets suveränitet och skapandet av de nödvändiga förutsättningarna för landets fria demokratiska utveckling, väntar fortfarande på sitt förverkligande.

Vi är förvissade om att ni nu kommer att gå upp i arbetet på att nå detta stora mål med samma övertygelse, samma entusiasm och samma disciplin som ni visade som soldater i ELAS.

Vi tror att ELAS höga ideal, som satte er i stånd att föra vår ärorika väpnade kamp till slut, också kommer att upprätthållas av er i den politiska kamp, i vilken ni kommer att vara pionjärer. Med en sådan anda kommer vi med all säkerhet att segra även i den politiska striden.

Vapenbröder på den politiska såväl som på den militära arenan, förenade och oskiljaktiga i EAM:s organisationer, låt oss sluta och vidga våra led, så att vi för all framtid kan försäkra oss om folkets suveränitet, demokrati och landets framåtskridande och välfärd.(24)

I april tillkännagav två av de mest framträdande socialistledarna, Tsirimokos och professor Svalos, sitt utträde ur EAM och bildandet av ett nytt parti, Förenade socialistpartiet. ”I samband med

avhoppet riktade de hårda ord mot kommunisterna och anklagade dem för att ha dominerat och snedvridit hela EAM-rörelsen. Hur många vanliga medlemmar som följde socialistledarna är omöjligt att säga”, skriver McNeill.(17) Vad Svolos och Tsirimokos framför allt hade protesterat mot, när det gällde KKE:s dominans, är inte klarlagt. Efter Libanonkonferensen hade kommunisterna tagit tillbaka några eftergifter som Svolos gjort i EAM:s namn. Å andra sidan rapporterar McNeill, att tre representanter för EAM, inklusive Svolos, i augusti 1944 hade gått med i Papandrious kabinett, först sedan – sa Svolos – ”hans två kommunistiska kolleger rest till den ryska legationen i Kairo och där fått rådet att gå med i regeringen utan vidare förhandlingar”.(17) Zografos talar försiktigt om ”underskattande av våra allierade inom EAM” under denna period men utvecklar inte resonemanget.(33) Men oavsett orsaken var förlusten otvivelaktigt ett allvarligt slag för EAM, om än inte paralyserande. Vid tiden för valet i mars 1946 omfattade EAM fortfarande de kommunistiska, socialistiska, agrara, radikala republikanska och demokratiska enhetspartierna.(24)

De flesta kommentatorer är överens om att de kortlivade regeringar som styrde Grekland under 1945 och 1946 var ”svaga och korruperade” samt fulla av kollaboratörer och toleranta mot – om också inte aktivt engagerade i – högerextremisternas terror mot alla icke-rojalister. De var ur stånd att förse folket med livsmedel, att hejda inflationen eller att överhuvudtaget vidta några åtgärder för att åter bygga upp den krigshärjade nationen och få folket tillbaka i arbete.(22) Bara två månader efter Varkiza skrev Times korrespondent i Grekland:

EAM och dess anhängare håller på att bestraffas på en mängd olika sätt. Tidigare ELAS-medlemmar misshandlas, arresteras och ställs inför rätta för att svara på fiktiva anklagelser. Hundratals anställda inom Atens allmänna serviceinrättningar avskedas på grund av något som kallas ”anti-nationell” verksamhet, vilket helt enkelt betyder medlemskap i EAM. [...] Varkizapakten, som när den undertecknades såg ut att kunna vara ett sätt att få slut på inbördesstriderna, har alltså blivit en död bokstav. Nya stridigheter är i antågande.(24)

Svolos själv berövades en post i något som med rätta kan beskrivas som en terrorregim: godtyckliga arresteringar, statsunderstödda massakrer, demolering av tidningspressar, tortyr osv.(29) Engelsmännen stod bredvid och tittade på. Stavrianos sammanfattar sålunda: ”Kort sagt gav krossandet av vänsterns militära makt i december högerextremisterna kontroll över de väsentliga statsorganen, och engelsmännens vägran att återställa balansen gjorde Varkizapakten till en död bokstav redan från början.”(24)

Och ändå vägrade KKE fortfarande att ifrågasätta de brittiska privilegierna. Det längsta den nyligen återkomne Zachariades kunde gå – även privat – när det gällde att sätta Överenskommelsen mellan Stalin och Churchill ifråga var en försiktig revidering som gjordes i slutet av juni:

Grekland är beläget vid en av de strategiskt mest känsliga och betydelsefulla punkterna i en av det brittiska imperiets mest vitala kommunikationsådror. Så länge det finns ett brittiskt imperium, kommer denna pulsåder att bestå, och England kommer att göra allt som står i dess makt för att bevara den. En realistisk utrikespolitik kan inte bortse från detta faktum. [...] en korrekt (grekisk) utrikespolitik måste orientera sig mellan två poler, å ena sidan det europeiska Balkan med sitt centrum i Sovjetryssland och å den andra Medelhavet med England som sitt centrum.(12)

Medan ekonomins återhämtning dröjde, och ”inflationen snabbt åt upp de blygsamma framsteg som gjordes”, var nya stridigheter mycket riktigt i antågande.(12) En rad högerregeringar vägrade att uppskjuta de val som utlysts till mars 1946, trots att ”ett starkt stöd för tanken att uppskjuta valen kom inte enbart från vänstern och *större delen av centern* utan också från *Times*, den konservativa *Observer* och *News Chronicle*”.(24) De rojalistiska terroristerna bedrev sin verksamhet fullständigt ohämmat, vallängderna var från tiden före kriget, och rojalisterna kontrollerade nästan hela valapparaten. Kungens anhängare kunde hävda att västmakterna skulle överge Grekland, om inte ett rojalistiskt parlament valdes – det fanns faktiskt ingenting som tydde på motsatsen.(24) I januari

1946 avgick utrikesminister John Sofianopoulos och förklarade att fria val var omöjliga, om inte ”en omfattande amnesti proklameras [...] statsorganens terror upphör [...] och statsapparaten [...] rensas från alla fascister och reaktionära element”. Den 9 mars avgick vice premiärminister Kafandares och kallade de förestående valen en ”komedi”.

Vänstern hade vacklat, men den försiktiga ryska handen kunde fortfarande skönjas. I mitten av januari hade ledningen för EAM och KKE tillstyrkt valen, men som Kousoulas säger, ”när tiden kom närmare började även gemene man förlora sin förtröstan på utgången”. EAM:s centralkommitté lade om kurs mindre än en månad senare och beslöt att inte delta, om inte regeringen avgick och en mera representativ (men inte nödvändigtvis EAM-dominerad) regering bildades. Två veckor senare föreslog emellertid ryssarna att man skulle delta i valet och underströk att de var förpliktade att respektera utgången. Men EAM och KKE visade en ny självständighet och stod fast vid beslutet att inte delta, kanske en antydning om hur stark den allmänna övertygelsen var att valet skulle förfuskas.(12) Samtidigt erkänner Kousoulas att ”den yttersta högerns övergrepp tvingade många obeslutsamma in i den kommunistiska fällan”.(12)

Men Labourregeringen i Storbritannien insisterade på att valen skulle hållas programenligt (den grekiska politiken var ju mindre viktig än det brittiska imperiets intressen). Så skedde också, trots att Svolos socialister och tre andra icke-kommunistiska partier förutom EAM-blocket bojkottade valurnorna. Inte oväntat vann rojalisterna en överväldigande seger, och högerterrorn steg i motsvarande omfattning. Till och med en svag liberal f.d. premiärminister som Sofoulis såg sig tvingad att protestera. En folkomröstning om kungens återvändande hölls sedan i september under omständigheter, som BBC beskrev som ”allt annat än lugna. [...] Alla är av den uppfattningen att de villkor, som är oundgängliga för att folkets vilja ska komma till fritt uttryck, inte råder”.(24) Utgången var även i det här fallet avgjord på förhand. Nu var man tvungen att kasta av sig Stalins återhållande hand, om inte annat för att vänstern överhuvudtaget skulle kunna överleva som politisk faktor.

Under våren och sommaren 1946 drog åtskilliga tusen beväpnade män upp i bergen. Enligt regeringens bedömning fanns det i slutet av året omkring 10 000 gerillasoldater i aktion. (24) Twentieth Century Fund sammanfattar utvecklingen under denna dystra period på följande sätt: ”De våldsammaste elementen bland vänsterledarna drog fördel av regeringens förtryck.” (22) Därmed hade inbördeskriget tvingats på en ovillig och oförberedd vänster – och en befolkning som förtvivlat längtade efter fred och återhämtning.

III

Men myt nummer tre – och det är en klassisk myt – är att kommunisterna och/eller EAM hetsade till inbördeskrig 1946 och därefter underblåste det. I fallet Vietnam görs samma påstående. I alla sådana situationer är myten användbar och nödvändig för att isolera kommunisterna som våldsanstiftare och förneka varje form av initiativ hos den stora förtryckta massan.

Vi har Zografos ord på att KKE:s centralkommitté inte tillstyrkte ”väpnad kamp” förrän i februari 1946, när de kommande valens farsartade karaktär redan stod fullkomligt klar. Men även då ”ställde nationalkonferensen (KKE:s) som hölls den 16-17 april 1946 medlemmarna inför uppgifter som inte alls hade någonting att göra med” gerillakrigföring.

Den sjunde kongressens beslut (oktober 1945) att upplösa partiets organisationer på landsbygden och instruera medlemmarna att gå in i agrarpartiet höll nu på att förverkligas. Detta ledde till att partiet försvagades på landsbygden vid en tidpunkt, då alla dess grenar skulle ha stärkts på alla upptänkliga sätt och den väpnade kampen enligt ledningens instruktioner skulle tas upp – och faktiskt redan hade tagits upp – på landsbygden. [...] Beslutet om den väpnade kampen gick emot massornas inställning. *Och även många partifunktionärer och partimedlemmar ogillade beslutet.* [...] Väpnad kamp, om det så bara är i

form av gerillaaktioner på landsbygden, måste förr eller senare leda till illegalisering av partiet och alla andra demokratiska organisationer. Följaktligen är det nödvändigt att i förväg vidta åtgärder, för att försäkra sig om att en underjordisk partiverksamhet kan fungera. [. . .] Men detta gjordes inte. [. . .] Det bör också hållas i minnet att partiledningen ägnade föga uppmärksamhet åt att bevara ELAS militära kader, och framför allt de f.d. arméofficerarna, vilkas utbildning och kunnande var livsviktiga för uppbyggandet av en demokratisk armé och i synnerhet för stabsarbete.(33) (Min kursiv.)

”Partiledningens politik var”, säger Zografos, ”vid den här tiden klart motsägelsefull och vacklande”.(33) Inte förrän i augusti 1946 sände KKE general Markos Vafiades för att koordinera gerillaaktiviteterna i bergen.(12)

Denna tvekan och halvhjärtade aktion blir förståelig, om man känner till det faktum att de första beväpnade grupperna uppstod, innan kommunisterna hade fattat beslutet att gå in för väpnat motstånd. Dessa gruppers existens ställde KKE inför det brådskande kravet att ta ställning. Den enklaste lösningen var att hålla på bägge hästarna: dvs. att stödja gerillan för att inte förlora ansiktet men inte sända större styrkor i fält. Snarare skulle man fortsätta det legala organisationsarbetet i hopp om att gerillans uppträdande kunde leda till en regeringskris, som skulle föra dem själva och EAM närmare makten. Stavrianos säger att ”kommunisterna övertog ledningen av de beväpnade grupperna på samma sätt som de hade gjort under ockupationen”.(24) Poängen är att det fanns något att överta. Twentieth Century Fund stöder denna uppfattning. Endast ”några” kommunister drog upp i bergen 1946, fann man. De flesta av gerillasoldaterna hade lämnat sina byar av tre huvudskäl: på grund av fattigdom, på grund av politiskt förtryck eller på grund av att andra redan hade gått före. Bara en minoritet av gerillan hade kämpat med ELAS under ockupationen.(22)

Under alla omständigheter hade kommunisterna (samt andra vänsterelement och republikaner) blivit tillräckligt provocerade när sommaren 1946 kom. Den våldsamma händelseutvecklingen alltsedan befrielsen är bevis nog. Fastän Zografos (kanske alltför defensivt) påstår, att utbrottet av gerillans våldsaktioner ”gick emot massornas inställning”, hävdar Stavrianos att ”när kommunisterna tog sin tillflykt till öppen revolt, fick de mycket stöd över hela landet”.(24) Detta trots högerens makt och dess monopol på och missbruk av den juridiska och militära statsapparaten, trots valfusket, trots den allmänna längtan efter en återgång till fredliga sysselsättningar. Även den anslutning på nio till femton procent, som en negativt inställd allierad kommission tillskrev KKE vid tiden för valen, var ansenlig om man ser den i detta terrorsammanhang.(2)

Hur som helst, enligt Zografos var

ett av de fundamentala misstag, som partiledningen gjorde vid denna tid, att den, när den väl hade inriktat partiet på väpnad kamp, *lät 18 månader gå* innan några ansträngningar gjordes för att förbereda kampen.(33) (Min kursiv.)

Kommunisterna och EAM strävade fortfarande efter att föra ned kriget från bergen. Under slutet av 1946 och början av 1947 försökte de få till stånd en koalition med liberalen Sofoulis, som arbetade på att övertyga andra centerpolitiker om ”att en politik som innebar försoning och moderation skulle få gerillabanden att komma ned från bergen”. Men antingen var den förslagne gamle Sofoulis alltför krävande i sina villkor för en allians, eller också var kommunisterna vid det laget tillräckligt utleda på hans intriger. McNeill berättar att i början av juli 1947

avbröts förhandlingarna mellan Sofoulis och kommunisterna, och Sofoulis anklagade offentligt både det grekiska kommunistpartiet och regeringen. Inför denna motgång skärptes den kommunistiska politiken och blev inriktad på krig. Tidigare hade gerillan hållits mer eller mindre som reserv, som ett trumfkort i politikens höga spel. Kommunisterna hade använt gerillan för att misskreditera och demoralisera regeringen samt för att få Sofoulis att gå med på förhandlingar. *Det var inte förrän efter den första veckan i juli 1947*, när kommunisternas högsta ledning (på sätt och vis av Sofoulis – min anm.) tvingades att

överge hoppet om att komma till makten på laglig väg, som *gerillan blev ett instrument för direkt inbördeskrig*.(16) (Min kursiv.)

Denna redogörelse stämmer ganska bra med Zografos och med Twentieth Century Funds intryck under de tre månader som dess representanter var i Grekland 1947, nämligen att gerillan i Bergen inte ägnade sig åt mycket mer än några sporadiska räder.

Långtifrån att ha anstiftat inbördeskriget var det kommunisterna som föll offer för detta. Och tärningen var faktiskt inte kastad förrän någon gång under 1947, efter det att president Truman hade bundit USA för att avlösa de utmattade britterna i Grekland.

Men även sedan Sofoulis avbrutit förhandlingarna med kommunisterna, gick general Markos Vafiades, gerillans ledare, så långt att han sände ett fredserbjudande till *Times* i London. Enligt Sweet-Escott hävdade hans brev, som publicerades den 10 september 1947,

att den grekiska Demokratiska armén endast hade demokratiska syften, och att den var redo att inställa fiendligheterna, om en regering bestående av alla partier inklusive EAM bildades samt allmän amnesti proklamerades. Det är betydelsefullt, att brevet också hävdade att Greklands gränser betraktades som "okränkbara" (29)

Vid en tidpunkt då krigstidens allians höll på att brytas upp med alarmerande hastighet, behöll gerillan sin nationalism. Vid ungefär samma tillfälle fann Twentieth Century Fund, att EAM var villigt att förhandla på basis av följande program:

industrins socialisering böndernas äganderätt till jorden
utnyttjande av vattenkraften, utbyggnad av industri, modernt jordbruk och utbildning (efter de linjer som dragits upp av programmet för FN:s Food and Agricultural Organisation)
villkorslöst bistånd från alla länder
en garantipakt mellan USA, Sovjetunionen och Storbritannien
en bred koalitionsregering (även om EAM skulle befinna sig i minoritet)
upphörande av fiendligheterna allmän amnesti
ombildning av militärmakten nya val.(22)

Hur allvarligt dessa förslag framfördes är omöjligt att avgöra. Men enligt Stavrianos var andra icke-royalistiska grupper utanför EAM beredda att acceptera dem.(24) Säkert är däremot att varken USA eller de regeringar som USA stödde och upprätthöll var intresserade av någonting annat än att krossa gerillan och upplösa vänsterkrafterna. Deras fortsatta obeveklighet krävde sina offer. Gerillan gjorde inga flera erbjudanden om förhandlingar, och deras taktik blev fränare.

IV

Denna obevekliga attityd används ofta för att motivera en fjärde myt, nämligen att USA är intresserat av att stödja centerorienterade och även vagt "socialistiska" regeringar, som "reformerar bort" orsakerna till folkliga resningar. Enligt detta synsätt fortsätter gerillan förgäves sin opposition, därför att den inte kan acceptera att se sina egna program övertas av regeringen. "Diems ekonomiska underverk" är en variation på detta tema.

Detta är kännetecknet för anti-gerillakrigsföringens nya teoretiker. Ofta är det som i Grekland ett PR-knep: med stor pompa ger den amerikanska regeringen skenbara order till reaktionära regimer att antingen reformera eller gå under. Vid andra tillfällen tjänar denna myt som underlag för program av Framstegsalliansens typ, vilka försöker stötta en gammal medelklass eller skapa en ny som buffert mellan de gamla jordägande klasserna och de utarmade liberalerna, som hänvisar till en reformistisk regerings föregivet unika "pacificerande" förmåga som det avgörande argumentet för

att stödja sådana regimer. Men detta arguments hållbarhet granskas för det mesta inte. Faktum är att det i Grekland var en oförändrad högerregim, som lyckades triumfera över gerillan. Denna regimen stöddes av USA:s handlande, av gerillan själv, av slappheten hos de moderata i Grekland samt av Stalin och Tito. Med tiden underminerade högern – och USA genom sitt broderliga stöd – på samma sätt som i Vietnam såväl centern och den moderata vänstern som EAM och den kommunistiska vänstern, och detta med följder som än idag är märkbara.

Trumanregeringen var tydligen medveten om karaktären av de regeringar den stödde. Truman själv klagade över att ”den grekiska regeringen [...] fortsatte att visa sig mest intresserad av militära frågor [...] till och med när vi försökte stötta Greklands ekonomi för att hjälpa till att bekämpa den kommunistiska agitationen, mötte vi en önskan att utnyttja vår hjälp för att främja partipolitiska intressen snarare än nationella syften”.(31)

Ett av dessa ”partipolitiska intressen” var att misstänkliggöra inte bara EAM utan också stora delar av centern och den moderata vänstern. Smothers, McNeill och McNeill återger citat efter citat ur högerpressen 1947 för att illustrera detta: ”Tillkännagivandet av USA:s hjälpprogram för Grekland och Turkiet tolkades av högerkrafterna som ett stöd för deras hållning” dvs. att monopolisera statsapparaten, sanktionera och organisera terror samt vägra att bredda regeringen och inte minst vägra att förhandla med gerillan.(22) De flesta inom centern och den moderata vänstern hade motsatt sig en ensidig västintervention och i stället försökt uppnå en viss trygghet genom ett närmande mellan öst och väst. De kunde lätt föreställa sig vad följden för dem själva skulle bli av ett amerikanskt engagemang, som endast kunde uppfattas som ett stöd för de regerande rojalisterna.(22) Även Sofoulis, som till namnet fick makten genom en koalition mellan rojalisterna och centern i september 1947, var besviken över att så mycket av den amerikanska hjälpen var av militärt slag.

Mellan mars 1947 och juni 1949 spenderade USA 400 miljoner dollar på militär hjälp åt den grekiska regeringen och 300 miljoner på ekonomiskt bistånd. Liksom AID:s utgifter i Vietnam slösades mycket av det senare på fåfänga uppvisningsprojekt och allmän korruption, även om ett amerikanskt hälsovårdsprojekt verkligen lyckades göra slut på malarian och en del återuppbyggnadsarbeten företogs. Delvis på grund av kriget men också på grund av att de rika på sitt hävdvunna sätt vägrade att betala skatt, hade man åter fått en snabbt ökande inflation. Och den skatt som betalades var regressiv. Inte underligt att en hel tredjedel av befolkningen fick understöd under krigstiden. Så länge kriget fortsatte, var det mesta den amerikanska hjälpen kunde åstadkomma att förhindra massvält. I början av 1949 erkände den olycklige Sofoulis, att hans koalitionsregering hade varit ur stånd ”att vidta de rätta åtgärderna mot landets ekonomiska och politiska oligarki”.(24)

Den yttersta högern behöll sitt järngrepp om statsmaskineriet. Under 1949 precis som under 1945 hade högermännen monopol på toppbefattningarna inom administrationen och de väpnade styrkorna. Anton-Tsaous terrorligor i norr, den ökända ”X”-gruppen i söder och alla de övriga hade fortfarande fria händer ute i provinserna och var direkt eller indirekt utrustade av den reguljära grekiska armén och ytterst av USA.(24)

Även socialister som professor Svolos, som inte längre förde EAM:s talan, misströstade över resultatet av den amerikanska interventionen. ”Som alla inom vänstern och många inom centern blev Svolos djupt desillusionerad av Trumandoktrinen. I likhet med Sofoulis påpekade han, att den ledde till ökade våldsamheter från den grekiska högerns sida. *Han var mycket mindre benägen, än Sofoulis tycktes vara, att tro att detta var ett resultat av att rojalisterna missförstått de amerikanska avsikterna.*”(22) (Min kursiv.) Allteftersom den amerikanska hjälpen tilltog, blev situationen än värre. Inflytandet från personer som Svolos och Sofoulis undergrävdes effektivt av att amerikanerna insisterade på att högerregimerna, om de putsades upp tillräckligt, skulle kunna ”klara saken”. Från och med den 12 mars 1947 och fram till stridernas slut 1949 ”citerade högerpressen ofta Mr Trumans tal som ett ovedersägligt bevis för att regeringen hade rätt, när den anklagade slaverna och de grekiska kommunisterna för alla de stridigheter som plågade Grekland.”(22) I USA förnekades

detta av biträdande utrikesminister Acheson vid hans vittnesmål inför senatens Foreign Relations Committee våren 1947:

Det har inte sagts att alla personer, som är inblandade i den nuvarande väpnade utmaningen av den grekiska regeringen, är kommunister. Det finns bland dem många personer, som ärligt men enligt vår uppfattning med orätt stöder de kommunistledds styrkorna, därför att de inte tycker om den sittande grekiska regeringen.(32)

Men tvetydiga tillrättalägganden av denna typ var avsedda för hemmabruk. De förkunnades inte – och de kunde inte heller förkunnas – i Grekland mot bakgrunden av det påtagliga trycket från USA:s vapen och militära råd. Den amerikanska interventionens egen dynamik tystade därför personer som Svolos och lämnade åt andra ingen annan möjlighet att ge uttryck åt sitt förakt för regeringen än genom att gripa till vapen.

V

När den amerikanska politiken väl har övervunnit också den bästa amerikanska impuls till förbättringar och lyckats undergräva de moderatas inflytande, fortsätter den att appellera till den allmänna opinionen genom att förse högerregeringen med de goda avsikternas alla föregivna insignier. I detta syfte utnyttjas framför allt myt nummer fem, nämligen att den kontrarevolutionära regeringen erbjuder amnesti och fred. Om gerillan då inte lägger ned sina vapen och accepterar erbjudandet, är det den som bär skulden för att inbördeskriget fortsätter.

Den 7 september 1947 bildade Sofoulis på den amerikanska legationens uppmaning en koalitionsregering bestående av tretton rojalister och elva liberaler. Han föreföll vara en mera övertygande reformvän än rojalisten Tsaldaris. Men den senare fortsatte som vice premiärminister och utrikesminister, medan rojalisten Stratos stod kvar på sin post som försvarsminister. Sofoulis första officiella åtgärd var att nästa dag utfärda ett erbjudande om amnesti. ”Regeringen vädjar en sista gång om fred”, löd texten, ”och förklarar uppriktigt, att den i detta syfte kommer att bevilja ovillkorlig amnesti åt alla dem, som [...] omedelbart lägger ned vapnen och återgår till ett fredligt liv”.(13) Om revolten upphörde skulle regeringen ”låta det förflutna falla i fullständig glömska” och utsträcka amnestin till dem som fängslats eller deporterats för politiska brott. Men – fortsatte Sofoulis – om gerillan fortsatte att kämpa, skulle regeringen ”med djup sorg uppbåda hela nationen och obönhörligt krossa upproret och även dem som anslutit sig eller stött det” (24)

Men leken hade fyra jokrar.

För det första: Sofoulis erbjudande stannade vid en amnesti. Han utlovade inga politiska förändringar. EAM ”vidhöll att ersättandet av Tsaldaris med Sofoulis inte upplöste högerns grepp om statsapparaten. [...] Sofoulis erkände i själva verket det riktiga i denna ståndpunkt, när han öppet och vid upprepade tillfällen erkände, att han var 'en politisk dekoration' och 'en fången liberal'.”(24)

För det andra: gerillan visste att ”så länge armén och gendarmeriet kontrollerades av högern, kunde det inte garanteras att amnestiutfästelserna skulle respekteras”.(24) Vänsterelement hade även efter Varkiza trott att saken var utagerad – bara för att efteråt möta ett blodigt förtryck. Medan några gerillasoldater denna gång accepterade Sofoulis erbjudande, fick många – och bland dem de som känt sig frestade – lära sig en läxa.

Den grekiska regeringen påstod att 3 419 gerillamedlemmar antog erbjudandet mellan den 14 september och den 14 november 1947.(29) Men även detta antal förefaller väl högt. Kanske regeringens statistiker räknade in fångar och flyktingar från rebellkontrollerat territorium – och därefter lade till några. Stavrianos hävdar att ”endast en handfull gerillasoldater kapitulerade”.(24)

För det tredje: erbjudandet om amnesti kom vid en tidpunkt då EAM hade offentliggjort ett moderat politiskt program – inklusive eld upphör – som vunnit stöd hos en stor del av centern och den moderata vänstern. General Markos brev i *Times* hade tryckts bara två dagar efter Sofoulis kungörelse och måste därför ha skrivits före detta tillfälle. Men eftersom deras krav på en koalition mellan centern och vänstern hade avvisats under sommaren och även senare, hade KKE och EAM goda skäl att betvivla betydelsen av detta erbjudande. Medan Sofoulis kanske handlade i uppriktiga avsikter, kunde hans erbjudande med hänsyn till deras *politiska* krav endast framstå inte bara som en fälla utan dessutom som en förolämpning.

För det fjärde: erbjudandet utsträcktes uppenbarligen inte till medlemmarna av kommunistpartiet. Detta tycks i varje fall vara vad Sweet-Escott antyder:

Politiken att försöka göra rebellerna försonliga genom att utfärda amnestier fortsatte under hela kriget (men inte utan avbrott: Sofoulis erbjudande gällde endast för två månader.

Det togs upp igen först i september 1949 när kriget praktiskt taget var över.) [...] Men denna politik var dömd att misslyckas ända från början. Ty även om ett sådant mildhetens och försoningsprogram lät lovande i västmakernas öron – och detta är förmodligen anledningen till att det aldrig övergavs – kunde ingen amnesti få slut på kriget, om den inte var omfattande nog att inkludera medlemmarna av KKE. Och att göra det skulle endast ha inneburit att ännu en gång släppa in en trojansk häst i den grekiska staten.(29)

Utän tvivel låg detta mycket nära regeringens och dess amerikanska rådgivares tankebanor vid denna tidpunkt. Med andra ord, erbjudandet gällde inte så mycket amnesti som kapitulation.

En annan faktor kan också förklara det kalla mottagande som gerillan gav Sofoulis senkomna, halvhjärtade och vilseledande erbjudande: gerillans optimism åtminstone under år 1947 och en bit in på 1948. Den 24 december 1947 förkunnade "Det Fria Greklands Radio" upprättandet av "Det Fria Greklands första provisoriska regering" med general Markos som premiärminister och försvarsminister.(24) Upprättandet av en rivaliserande regering är nästan alltid ett tecken på optimism hos rebellerna. Hjälpen flöt in från länderna i norr. Den grekiska armén hemsöktes av låg stridsmoral, deserteringar, inbördes split och utrensningar,(24) och den satt fast i en ortodox och framgångslös fälttaktik. (23)

Amerikanska vapen och amerikansk ammunition skulle inte börja anlända i större kvantiteter förrän i slutet av 1948.(24) De flesta kommentatorer har framhållit, att en viktig faktor i alla gerillarörelser är deras förmåga att övertyga folk om att de kommer att segra. När denna förmåga går förlorad, har det "vatten" i vilket "fisken" simmar en tendens att avdunsta. Mycket av gerillans förmåga att överföra detta hopp beror på medlemmarnas egen sinnesstämning. Och därför var erbjudandet om amnesti inte endast komprometterat, utfärdat i ett vakuum och sannolikt hycklande, utan det kom också vid fel tidpunkt.

James E. Cross framkastar att riktlinjen för en amnesti måste vara ett försök att skilja de "vanliga" gerillasoldaterna från själva "kärnan".(14) Ramon Magsaysays amnesti, som ofta tas som exempel, lyckades verkligen få nästan alla medlemmarna av Huk-gerillan att komma ut ur Filippinernas djungler i början på femtitalet. Men Magsaysay erbjöd dem också fri jord, livsmedel och redskap, och han uppfyllde samvetsgrant sina löften. De val som han genomdrev var långt friare än de som bönderna hade varit vana vid. Godsägarna berövades sina stora egendomar, och vad spelade det just då för roll att de blev rikligt kompenserade?(30)

Medan Magsaysay obarmhärtigt slog ned de gerillasoldater som inte ville låta sig mutas, hade han dock något att erbjuda som kunde lindra smärtan efter slaget. Den fångade Sofoulis hade inte det, men han gjorde tillräckligt för att tillfredsställa en amerikansk regering, som var mera intresserad av

skenet av försoning än av dess verklighet och hungrade mera efter fingerad rättvisa än efter en rättvis fred.

VI

När alla andra argument misslyckas, tar den amerikanska ståndpunktens försvarare till en sista utväg, som är lätt att förutse. De betecknar gerillarörelsen som ”angripare” genom att hänvisa till hjälpen från kommunistländer. Som Acheson senare framställde saken: ”Statens själva existens hotades av stora styrkor, utrustade, organiserade och ledda av grannländernas kommunistiska rörelser” (*Daily Telegraph*, 16 januari 1966). Den sjätte myten är alltså, att vilka framgångar gerillan än vinner, så beror dessa på stöd utifrån (från Sovjetunionen, Kina, Cuba och Nordvietnam allt efter omständigheterna). Att de amerikanska härjningarna i Nordvietnam inte förmått göra slut på det nuvarande kriget är en obehaglig invändning. I det grekiska fallet antar myten fortfarande den formen, att gerillan slutligen misslyckades, när den berövades hjälpen ”från norr”.

En första och viktig omständighet att komma ihåg är, att den första hjälpen utifrån inte var rysk, jugoslavisk, albansk eller bulgarisk – utan brittisk. Dessutom gällde det då inte bara ”bistånd” utan en öppen militär intervention, som på ett avgörande sätt förändrade den interna maktbalansen i Grekland och bestämde utvecklingen. Detta inte sagt för att förneka att gerillan under 1947, 1948 och en del av 1949 fick stöd på flera plan från Greklands grannländer i norr, Jugoslavien, Albanien och Bulgarien. Det gällde vissa vapenleveranser, utnyttjandet av dessa länders territorium som anfallsbas eller för omgruppering och utbildning samt för sjukhusvård av sårade gerillasoldater. Men de flesta av gerillans vapen härrörde från motståndskampen, precis som FNL till stor del förlitar sig på franska och amerikanska vapen. Trumans eget interventionstal den 12 mars 1947 gick inte så långt som att tillskriva den utländska hjälpen äran av gerillans framgångar.

Den exakta omfattningen av den materiella hjälpen från norr kunde inte avgöras av FN:s särskilda kommitté, kanske till stor del på grund av att dess undersökningsgrupp vägrades tillträde till de misstänkta länderna. Naturligtvis var det bara vad man kunde vänta sig, att kommunistiska regimer skulle hjälpa sina kamrater i söder, delvis för brödraskapets skull men också av nationella skäl. Enligt McNeill visade regeringens ”kartor över det nya Storgrekland ett frikostigt stycke jugoslaviskt territorium omslutet av de nya grekiska gränserna”.(17)

Ryssarna å sin sida erbjuder ingen som helst hjälp. Vilket inflytande de än kan ha haft, så var det karakteristiskt nog av dämpande art. Så tidigt som den 10 februari 1948 sa Stalin till jugoslaverna, att den grekiska revolten ”borde upphöra omedelbart”. Han var fortfarande bunden av den överenskommelse han ingått med Churchill 1944 beträffande intressesfärerna. ”Resningen i Grekland måste stoppas och det så fort som möjligt”, sa han. Revolten hade ”inga som helst utsikter att lyckas”. Han frågade Djilas, ”Vad tror ni? Att Storbritannien och USA – USA, den mäktigaste staten i världen – kommer att låta er bryta deras kommunikationslinje i Medelhavet? Nonsens. Och vi har ingen flotta.”(6) Eftersom han var fast bunden vid denna politik, brydde sig Stalin inte ens om att erkänna rebellregeringen.(12)

Det som i själva verket gav upphov till de överdrivna påståenden, som i efterhand gjordes beträffande det utländska stödets *avgörande* roll, var den serie händelser som sattes i gång när det jugoslaviska partiet utslöts ur Kominform i juni 1948. KKE stödde Kominform och tillgrep den grova och otacksamma anklagelsen, att Tito hyste grekiska regeringstrupper. Varpå Tito beslöt skära av de band som förenade honom med gerillan och i ett tal den 10 juli 1949 tillkännagav, att den grekisk-jugoslaviska gränsen hädanefter skulle vara stängd. I själva verket hade han skurit av praktiskt taget all hjälp till gerillan så tidigt som i november 1948.(24) Vid några tillfällen under våren 1949 hände det till och med att jugoslaviska trupper kvarhöll gerillasoldater, som tagit sin tillflykt till andra sidan gränsen.(29)

Men de militära konsekvenserna av Titos avfall var verkligen långtgående, och de visade sig snabbt. Den jugoslaviska gränsens stängning berövade gerillan inte bara en fristad den ofta varit i behov av, utan lämnade också deras styrkor i närheten av den albanska gränsen isolerade från dem som opererade närmare Bulgarien. Gerillan kände sig tvingad att konsolidera sina baser i norr och begick misstaget att alltför snabbt börja företa stora militära förflyttningar. En serie skakande nederlag, som den tillfogades av en grekisk armé som fått ny vitalitet, förde inbördeskriget till sitt slut under sommaren 1949.

Men lägg märke till följande: 1948 var gerillan aktiv inte bara i de norra bergstrakterna, utan också på Peloponnesos och på flera av de grekiska öarna, där hjälpen norrifrån inte kunde ha spelat någon betydelsefull roll. Och den grekiska armén hade under 1940 och 1941 besegrat en fullt utrustad italiensk armé i dessa nordliga regioner, där de 1947 och 1948 hade sådana svårigheter att bekämpa ett långt mindre antal gerillasoldater. Därför skulle det vara alltför enkelt att låta gerillans framgångar bero på deras allianser i norr – precis lika förenklande som det vore att se Titos kätterska hållning som enda orsak till deras sammanbrott.(24) Viet Minhs general Giap gjorde för övrigt 1950-51 samma misstag att alltför tidigt övergå till gerillakrigets konventionella anfallsfas. Men i det fallet visade sig misstaget inte vara ödesdigert, även om det blev kostsamt. Sökandet efter orsakerna till misslyckandet måste ske med lika stor urskillning, som när det gäller orsakerna till gerillans tidigare framgångar.

En sak som måste granskas är de icke-militära aspekterna på dispyten mellan Stalin och Tito. Efter det att Tito lämnat Kominform, återupplivade dess ledning den gamla grekiska vålnaden ”Makedoniens oberoende” som ett medel att få de anslutna partierna att stödja ett självständigt Makedonien bestående av de relevanta delarna av Grekland, Jugoslavien och Bulgarien.(29) Och i februari övergick KKE:s ledarskap formellt från nationalisten Markos till den mera underdånige Zachariades, som stödde Makedoniens oberoende lika entusiastiskt som EAM alltid hade avvisat detta.(12) Fastän Markos plötsligt ”avgick” av ”hälsoskäl” fanns det knappast någon tvekan om att han tvingats från sin post. Men Markos var inte enbart nationalist, han var också enastående omtyckt av sina män och en begåvad taktiker. Ideologen Zachariades var honom inte jämbördig.(29) Det fanns också en militär aspekt på detta maktskifte. Markos hade varit för ett fortsatt användande av små, rörliga gerillaförband. Men i november 1948 reorganiserade Demokratiska arméns högsta kommando gerillan till enheter av konventionell storlek – ett tecken på att Markos redan var på fallrepet och Zachariades befann sig på uppgång.(20) Fram till dess, säger överstelöjtnant Edward R. Wainhouse i en artikel i *Military Review*, hade gerillans taktik varit ”sund”.(20)

Vid samma tidpunkt tillkännagavs, att KKE:s centralkommitté hade sammanträtt den 30-31 januari för att avslöja ”höger-opportunismen” som ”den huvudsakliga fienden inom kommunistpartiet”.(24) Kanske var det önsketänkande eller också ville Zachariades försvara kontinuiteten i sitt ledarskap, när han senare skrev att gerillan ”från första början kämpade för en social revolution” och att ”varhelst den (Demokratiska armén) var segerrik upprättade den proletariats diktatur”.(33) Om han bara försvarade ”äventyrspolitiken” under sin egen ledarperiod eller korrekt återgav gerillans stämningar även under Markos eller angrep Siantos för dennes moderering under 1944 och 1945 är svårt att veta. Men det förefaller ovedersägligt, att gerillan även under det sista året av Markos formella ledning övergick till en taktik som skulle kosta den en stor del av folkets stöd.

Den allvarligaste och mest beryktade händelsen var bortförandet av åtskilliga (kanske tjugofem) tusen grekiska barn från deras byar med början tidigt under 1948.(29) Rebellradion meddelade i mars samma år, att ”evakueringen” – till Albanien, Bulgarien, Tjeckoslovakien, Ungern, Polen, Rumänien och Jugoslavien – var avsedd att ”skydda” barnen ”från krigets verkningar”.(29) De följande händelserna utesluter inte helt denna förklaring, även om det troligaste är att många av barnen togs som gisslan för att garantera inte bara fiendens utan också stridskamraternas ”goda

uppträdande”. Floyd Spencer framkastar tanken, att den allt mäktigare Zachariades hyste farhågor beträffande lojaliteten hos ELAS-veteranerna vilka utgjorde Markos främsta anhängare, och därför ”sanktionerade allt större grymheter [...] för att hålla folk i ledet och hindra gamla EAM- och ELAS-medlemmar att desertera”. (23) Det är möjligt att förflyttningen av barnen alltmer blev ett medel att försäkra sig om krigströtta gerillasoldaters och fredstörstande civilpersoners lojalitet. ”Terrorism är den svages vapen”, som Brian Crozier har påpekat.(5) Desperation och interna anklagelser är också fallor för den svage. Det blir lättare för de moderata att närma sig regeringen, när de tvingas välja sida. Detta är en faktor som underskattats vid bedömningen av gerillaaktivitetens framgångar och misslyckande. I det här fallet låg felet både hos vänstern och centern.

Gerillan drabbades också av att nytt liv ingjuts i den grekiska armén. General Papagos, hjälten från det albanska fälttåget 1940-41, utnämndes till befälhavare i januari 1949. Intressant nog skulle han senare skriva, att kommunismen i slutet av 1948 framstod som en ”oövervinnelig hydra” – trots att Tito redan hade börjat dra tillbaka sitt stöd. Papagos lyckades under alla omständigheter ena det grekiska armékommandot och övertala sina soldater att förfölja den anfallande gerillan. Amerikanska ”rådgivare” distribuerades ända ned till divisionsnivå, och den energiske generallöjtnanten Van Fleet blev militär chef vid den amerikanska legationen i februari 1948.(29) Amerikanska förråd – liksom i Vietnam både till kvantitet och kvalitet långt överlägsna det som gerillan någonsin mottagit från norr – *fördubblade* i själva verket den grekiska arméns storlek genom att göra den långt mera attraktiv.(12) USA försåg den med den nyligen uppfunna napalm-bomben och det rekylfria geväret och utnyttjade tekniken att med våld förflytta bybor för att på detta sätt beröva gerilla-”fisken” dess ”vatten” – en teknik som man ju senare med så negativa konsekvenser för den egna sidan använt i Vietnam.(12) Vid tiden för sin sista framgångsrika offensiv under sommaren 1949 uppgick den grekiska armén till ungefär 197000, jämfört med gerillans 17 000.(24)

Men kanske skulle även dessa fördelar varit till föga gagn ifall gerillan behållit sin inneboende kraft. Det är tänkbart att rebellerna kunde ha överlevt förlusten av sin främste utländske hjälpare. Men deras egen splittring och desperation gav dem aldrig en chans, eftersom de på detta sätt påskyndade uppluckringen av den folkliga bas på vilken de så länge hade stått. Till slut visade sig den massiva amerikanska hjälpen avgörande. Det hade tagit fem långa och blodiga år och kostat miljoner amerikanska dollar och brittiska pund, men Leepers bittra anklagelse – ”dum liten skara kommunister” – hade till sist blivit en självuppfyllande profetia.

Slutsats

Vad lyckades, när allt kommer omkring, den amerikanska interventionen uppnå? Enligt Acheson ”möjligheten att utvecklas mot en demokratisk regering grundad på samtycke” (*Daily Telegraph*, 16 januari 1966). ”En frigörelse av krafter som kan utnyttjas för utveckling i stor skala”, antyder *US News and World Report* (8 augusti 1966):

Vietnam uppfattas (av president Johnson) som Sydöstasiens ”Grekland”. Precis som Europa var ur stånd att slappna av och komma igång på nytt efter andra världskriget, innan den röda aggressionen hade hejdats i Grekland, på samma sätt anser man också att Vietnam utgör nyckeln till en frigörelse av krafter, som kan utnyttjas för utveckling i stor skala och framtidskridande för Asien. Om kommunisterna stoppas kommer den regionala utvecklingen att uppvisa en explosionsartad kraft.

Detta är den sista, dödliga myten.

För Grekland har inte kommit någonvar sedan inbördeskriget. Den 12 december 1958, mer än nio år efter det att de återstående gerillasoldaterna antingen tagits till fånga eller sökt en fristad i norr, skrev den konservativa *Atentidningen Kathimerini*: ”Under de nära 15 år som gått sedan andra världskriget har vi trots Trumandoktriner, Marshallplaner, amerikansk hjälp osv. varit ur stånd att

göra Grekland kapabelt att försörja sin egen befolkning”.(33) Inte mycket har ändrats i Grekland sedan dess. Makten är fortfarande i händerna på den oansvariga, västunderstödda, rika överklassen, som motsätter sig de reformer som skulle sätta landet i stånd att stå på egna ben. Landsbygden är fortfarande överbefolkad, arbetarna i städerna arbetslösa eller förtvivlat underbetalda. Skatterna vilar fortfarande ”tungt på de lägre inkomsttagarnas skuldror”.(12) Ekonomin är fortfarande beroende av en nyckfull världsmarknad vilken själv endast är ett redskap för den rika världen att använda mot den fattiga. En viss ekonomisk tillväxt har ägt rum, men den har inte varit stark nog att möta behoven hos en snabbt växande befolkning.

Detta gör det officiella amerikanska påståendet, att de underutvecklade länderna kommer att utvecklas helt naturligt så snart gerillarevolter slagits ned, till en absurditet. I den klassiska framställningen av denna tankegång berättade Kennedys och Johnsons rådgivare, Walt W. Rostow, för en avgångsklass vid arméns Special Warfare Centre i Fort Bragg år 1960, att ”kommunisterna vet, att deras tid att gripa makten i underutvecklade områden är begränsad. De vet, att allteftersom de inneboende krafterna sätts i rörelse inom ett underutvecklat område – och de grundläggande sociala problem som ärvts av det traditionella samhället löses – kommer deras chanser att gripa makten att bli allt mindre. [...] De är moderniseringsprocessens asfåglar.”(20) Det är meningen att vi ska dra slutsatsen, att gerillasoldater och framför allt kommunister är otrevliga figurer, som ingriper med våld bara för den egna maktens skull, just när samhället är på väg att lösa sina problem. Fattiga länder som inte härjats av gerillarevolter antas göra goda framsteg. Glöm att länder som t.ex. Portugal har undvikit gerillakrig och ändå är lika efterblivna som någonsin. Glöm att inbördeskrigets slut i Grekland inte satte andra spår än många döda, många flyktingar och mycken smärta. Högern kunde enrollera USA och utnyttja gerillans felsteg för att konsolidera sin ställning. Rostow talade om för den nya generationen kontrarevolutionärer, att ”kommunismen bäst förstås som en sjukdom under övergången till modernisering”.(20) Men vilken modernisering som än kan ha ägt rum i Grekland sedan inbördeskriget, så har den till största delen kommit de rika till del som befann sig i den bästa positionen att dra fördel av den. Vilka är det som är ”moderniseringsprocessens asfåglar”?

Under det kalla krigets tidigare stadier förefaller amerikanska apologeter ha känt ett något mindre behov av att vitmåla dem som gynnades av den amerikanska frikostigheten. Som vi har sett var Truman känslig, när det gällde kanaliseringen av den amerikanska hjälpen. Den 24 mars 1947 sa Acheson, att ”vårt främsta syfte är att hjälpa människor, som kämpar för att upprätthålla sitt oberoende och sin rätt till demokratisk utveckling”.(31) Han talade med stor smidighet om deras ”rätt”, inte om ett etablerat faktum. Joseph Jones, en *ghost-writer* på utrikesdepartementet som skrev det första utkastet till Trumans tal den 12 mars, var en aning rättframmare beträffande det som höll på att försvaras: ”Det var inte ett val mellan svart och vitt utan mellan svart och något ganska smutsgrå.”(10) Det svarta var naturligtvis gerillan, det ”ganska smutsgråa” var den regering som ”med USA:s hjälp och påtryckningar [...] kanske skulle kunna bli något respektabelt vitt”.(10)

Denna egendomliga färgskala var vägledande både för engelsmännen och amerikanerna i deras behandling av Greklandsfrågan – om de nu överhuvudtaget erkände det ”ganska smutsgråa”. I själva verket behövde de inte göra det. Om man antog att gerillan var svart vore allt annat att föredra. Men inte bara det – genom att välja att stödja den mycket mörkare regeringskulören, kom de intervenerande makterna att på ett tragiskt sätt förmörka den andra sidan. Varken Storbritannien eller USA valde att spendera sina resurser på och utöva påtryckningar på de ständigt flexibla rebellerna. Bägge slöt den obevekliga högern i sin famn, och eggade den bara så mycket som krävdes för att den framgångsrikt skulle kunna slita vänstern i stycken och de själva samtidigt skulle kunna två sina händer. Både Storbritannien och USA uppnådde endast en konsolidering av det *verkligt* svarta och ett förmörkande av det länge lovande gråa. Och det var grekerna som drabbades.

Den yttersta orsaken hade mycket lite, om ens något, att göra med ”rätten till demokratisk utveckling” eller ”frihet” eller ”den enskilde medborgarens frihet”.(10) En del amerikaner var kanske bekymrade, men ”reformer” och ”pacificeringar” – verkliga och inbillade – tjänade då som nu endast till att ge respektabla namn åt stagnation och förtryck och till att krossa oberoendet. Som förre utrikesministern James Byrnes uttryckte det: 'Vi behövde inte besluta, att den turkiska regeringen och den grekiska monarkin var enastående exempel på fria och demokratiska regeringar.'(3) Allt som krävdes var, att västmakterna beslöt att kommunismen måste tvingas tillbaka och att gerillan därför måste hållas helt och hållet borta från makten. Endast i det sammanhanget kunde interventionerna 1947 till sist rättfärdigas även i kongressledarnas ögon.(10) Truman trodde att alternativet till en intervention ”var förlusten av Grekland och järnridåns utsträckning över östra Medelhavet”.(31) Hans tal kretsade kring att ”hjälpa fria folk att utforma sitt öde på sitt eget sätt”, men alla visste vad han menade med ”fri”, vilka ”egna sätt” som var tillåtna, och vilka som inte var det.

Men för att tro att ”förlusten av Grekland” skulle bli följden om gerillan inte avfördes ur diskussionen, var det inte nödvändigt att tro att den utgjordes av främmande agenter, som levde på Stalins guld. Liberalen Jones insisterade på att så länge det fanns kommunister i koalitionen, var EAM ett ”instrument” för sovjetisk ”expansionism”!(10) Det var endast på det sättet, som de intervenerande staterna kunde motivera att man sköt först och frågade sedan – om man överhuvudtaget ställde några frågor. Ty ”containment”-politik och antikommunism var tillräckliga motiveringar i sig själva. Den brittiska och senare den amerikanska politiken var under ytan lika brutal som den strategi vilken styrde dem. Det gällde inte att pressa tillbaka främmande aggression utan inhemsk revolution. Det gällde inte att föra med sig demokrati utan befästa frånvaron av demokrati. Det gällde inte att undvika våld utan att omintetgöra radikala förändringar – om nödvändigt med våld. Det gällde inte att vinna frihet utan att förvärva baser. Denna politik försvagade och eliminerade till slut möjligheten av en försoning genom att försök till försoning aldrig gjordes. Denna politik stängde dörrar när den påstod sig öppna dem. Kontrarevolutionens sofistikerade vokabulär innebar oftast inte mycket mer än en sofistikerad brist på öppenhet, en perverterad medkänsla till försvar för ett inte fullt så sofistikerat *status quo*. Det är vackra ord som utlovar paradiset och bränner byar men inte alltid lyckas hindra lidande människor från att resa sig upp och skrika: Nog!

Källor:

1 Kevin Andrews, *The Flight of Icaros*, Boston 1959.

2 Thomas Anthem, 'The Challenge of Greece', *Contemporary Review*, Vol. CLXXIII, mars 1948.

3 James Byrnes, *Speaking Frankly*, New York 1947.

4 James Eliot Cross, *Conflict in the Shadows: The Nature and Politics of Guerilla War*, Garden City 1963.

5 Brian Crozier, *The Rebels*, London 1960.

6 Milovan Djilas, *Conversations with Stalin*, New York 1962.

7 D. F. Flerring, *The Cold War and Its Origins, I. (1917-1950)*, Garden City 1961.

8 Edward S. Forster, *A Short History of Modern Greece, 1821-1956* (tredje uppl. reviderad och utökad av Douglas Dakin), London 1958.

9 Harry N. Howard, *Greece and the United Nations, 1946-49: A Summary Record*, US Department of State Publication 3645, Washington 1949.

10 Joseph M. Jones, *The Fifteen Weeks*, New York 1955.

11 Dimitrios G. Kousoulas, *The Price of Freedom: Greece in World Affairs, 1939-1953*, Syracuse 1953.

12 –, *Revolution and Defeat: The Story of the Greek Communist Party*, London 1965.

13 Reginald Leeper, *When Greek Meets Greek*, London 1950. 14 B. H. Liddell Hart, *Defence of the West*, New York 1950.

15 John Lukacs, *A History of the Cold War*, Garden City 1962.

- 16 W. H. McNeill, *Greece: American Aid in Action, 1947-1956*, New York 1957.
- 17 –, *The Greek Dilemma: War and Aftermath*, Philadelphia 1947.
- 18 National Liberation Front (EAM), *White Book, May 1944-March 1945*, Greek American Council, New York 1945.
- 19 Francis Noel-Baker, *Greece: The Whole Story*, London 1946.
- 20 Franklin Mark Osanka (ed.), *Modern Guerilla Warfare: Fighting Communist Guerilla Movements, 1941-1961*, New York 1962.
- 21 Stefanos Sarafis, *Greek Resistance Army: The Story of ELAS*, London 1951.
- 22 Frank Smothers, William Hardy McNeill, Elizabeth Darbishire McNeill, *Report on the Greeks*, New York 1948.
- 23 Floyd Spencer, *War and Postwar Greece: An Analysis Based on Greek Writings*, Washington 1952.
- 24 L. S. Stavrianos, *Greece: American Dilemma and Opportunity*, Chicago 1952.
- 25 –, *The Balkans Since 1453*, New York 1958.
- 26 –, 'The Greek National Liberation Front (EAM) : A Study in Resistance Organisation and Administration', *Journal of Modern History*, XXIV, 1, mars 1952.
- 27 Edward R. Stettinius, jr, *Roosevelt and the Russians: The Yalta Conference*, New York 1949.
- 28 Leland Stowe, *While Time Remains*, New York 1946.
- 29 Bickham Sweet-Escott, *Greece: A Political and Economic Survey, 1939-1953*, London 1954.
- 30 Charles Thayer, *Guerilla*, New York 1965.
- 31 Harry S. Truman, *Years of Trial and Hope, 1946-1952*, New York 1965.
- 32 US Department of State, *Aid to Greece and Turkey. A Collection of State Papers* (Bulletin Supplement), Washington 1947.
- 33 Zizis Zografos, "Some Lessons of the Civil War in Greece", *World Marxist Review*, VII, 11, november 1964.